

KU (RE)HUMANIZACJI SPORTU W SPOŁECZEŃSTWIE NOWOCZESNYM

Postawiony problem wymaga w punkcie wyjścia skrótowej choćby charakterystyki społeczeństwa nowoczesnego w ramach którego funkcjonuje sport, jako istotny element kultury fizycznej¹. Kategorię „społeczeństwa nowoczesnego” można ujmować w różnych aspektach, uwzględnione zostaną trzy najważniejsze: aspekt obiektywno-ontologiczny, teoretyczno-ideologiczny i aksjologiczno-kulturowy².

Socjologowie już od kilkudziesięciu lat konstatują fakt szybkiej urbanizacji, industrializacji i technizacji większości krajów świata. Drugim ważnym współczesnym fenomenem jest fakt wielosektorowej globalizacji³. Lawinowo narasta globalizacja informacyjno-naukowa, dokonywana poprzez upowszechnianie środków społecznego przekazu (prasę, radio, telewizję) oraz Internet. Drugim ważnym sektorem jest globalizacja techniczno-komunikacyjna, której elementami są środki komunikacji lądowej, morskiej i powietrznej. Racjonalność techniczna i nauki przyrodnicze wypierają racjonalność humanistyczno-kontemplatywną. Kolejnym terenem procesu globalizacji jest ekonomia, która w miejsce rynków lokalno-krajowych tworzy rynek międzynarodowy. Wielkie aglomeracje miejskie i zakłady przemysłowe zanieczyszczają środowisko, dlatego ważnym problemem społeczeństw nowoczesnych jest ekologia wymagająca dużych nakładów finansowych. Inne cechy charakterystyczne społeczeństwa nowoczesne to: profesjonalizacja zawodowa wypierająca wykształcenie humanistyczne, masowe migracje ludności poszukujące pracy i wypoczynku, pluralizm etniczny, światopoglądowy i kulturowy krajów, osłabienie więzi rodzinnych, postępujące rozwarstwienie ekonomiczno-społeczne w skali krajowej i międzynarodowej. Kolejnym obiektywno-ontologicznym rysem krajów należących do świata zachodniego jest negatywny proces demografii związany z szybkim starzeniem się ludności. Nie należy

1 J. Kosiewicz (2000): *Kultura fizyczna i sport w perspektywie filozofii*. Warszawa, s. 18-26.

2 J. Turowski (1994): *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*. Lublin; M. Szczepański (1971): *Teorie zmian społecznych*, cz. 1. Katowice.

3 L. W. Zacher (1992): *Globalne problemy współczesności. Interpretacje i przykłady*. Lublin.

także pomijać faktu częstych konfliktów zbrojnych, a zwłaszcza nasilającego się terroryzmu.

Charakterystyka społeczeństw nowoczesnych powinna uwzględniać aspekt teoretyczno-ideologiczny. Ideologia komunistyczna w zasadzie uległa erozji i została odrzucona, jej miejsce zajęła ideologia liberalno-kapitalistyczna⁴. Zawiera ona wiele elementów pozytywnych, m. in. aprobatę demokracji parlamentarnej, wolności politycznej i praw człowieka. Obiektywne spojrzenie na społeczeństwa Zachodu wymaga jednak także odnotowania przejawów kontrowersyjnych i niepokojących. Ideologiczny liberalizm opiera się na skrajnym indywidualizmie, dlatego postuluje maksymalizację wolności indywidualnej a życie społeczne opiera na teorii umowy społecznej. Kapitalizm dowartościował inicjatywę i kreatywność człowieka, lecz absolutyzacja idei wolnego rynku i ekonomiczno-społecznej rywalizacji przekształca się często w tzw. wyścig szczurów i pracoholizm. Towarzyszy temu absencja pojęcia dobra wspólnego, co marginalizuje ideę solidarności względnie sprowadza ją do aspołecznej bezwzględnej obrony interesów grup zawodowo-branżowych. Społeczeństwo liberalno-kapitalistyczne ulega pokusie ekonomizmu uznającego prymat życia gospodarczego wobec norm etycznych, które są często traktowane wyłącznie jako forma pragmatyczno-czasowej konwencji.

Pełna charakterystyka społeczeństwa nowoczesnego wymaga jeszcze uwzględnienia aspektu kulturowo-aksjologicznego, który jest pochodny wobec dwu wyżej omówionych: obiektywno-ontologicznego i teoretyczno-ideologicznego. Globalizacja sprzyja upowszechnianiu kultury masowej, a także jej wulgaryzacji. Ubocznym negatywnym efektem łatwego dostępu do Internetu oraz dominacji telewizji i tabloidów jest fenomen wizualizacji: zmniejsza się czytelność i osobista refleksja na rzecz obrazu. Lawinowo rosnąca liczba informacji nie sprzyja ich krytycznej ocenie. W miejsce postaw ideowych narzucane są ideologie. Indywidualizm promuje człowieka jako jednostkę, nie dostrzega w niej osoby i jej prospołecznego wymiaru. Ideologia ekonomizmu sprzyja postawom konsumizmu, egocentrycznego pragmatyzmu, a często również hedonizmu. Kult fizycznej siły i młodości marginalizuje wartości transbiologiczne: wyczerlenie na obiektywną prawdę, wartości moralne, ideowe, patriotyczne itp. Kategoria miłości w tabloidach jest sprowadzana do biologicznego seksualizmu. Skrajny indywidualizm powoduje subiektywizację wartości i kryteriów etycznych, czego rezultatem jest poznawczy i etyczny relatywizm, a często również nihilizm. Kolejnym niepokojącym rysem wielu społeczeństw nowoczesnych, przed czym wielokrotnie przestrzegał papież Jan Paweł II, jest tzw. cywilizacja śmierci⁵. Jest ona w dużej mierze efektem gwałtownego w wielu krajach Zachodu procesu sekularyzacji, z czym łączy

4 S. Kowalczyk (1995): *Liberalizm i jego filozofia*. Katowice.

5 Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, nr 39.

się często utrata sensu życia i egzystencjalna pustka. Powyższa charakterystyka społeczeństw nowoczesnych, ujmowana w aspekcie kulturowo-aksjologicznym, nie jest oczywiście ich pełnym i wszechstronnym obrazem, lecz sygnalizowane zjawiska są realne i nie należy ich lekceważyć.

Literatura socjologiczna, filozoficzna i humanistyczna mówi o społeczeństwie ponowoczesnym powiązanim z nurtem postmodernizmu. Jego przedstawiciele m. in. J. Derrida, M. Foucault, R. Rorty i J. F. Lyotard, całkowicie kwestionują sens mówienia o człowieku, humanizmie, społeczności, sensie życia itp⁶. Jest to radykalne zerwanie z klasyczną antropologią na rzecz bezprzedmiotowej gry językowej.

Sport jest integralną częścią aktywności ludzi żyjących w warunkach społeczeństwa nowoczesnego, dlatego jego kondycja obiektywno-rzeczowa, ideologiczna i kulturowo-aksjologiczna jest pochodną warunków istniejących w takim społeczeństwie. Na wstępie należy zasygnalizować przemiany strukturalno-społeczne charakteryzujące sport współczesny. Jego istotnym rysem jest daleko posunięta technizacja, widoczna zwłaszcza na terenie infrastruktury aktywności sportowej. Zadziwiająco rekordy w poszczególnych dyscyplinach sportowych są w znacznej mierze rezultatem zastosowania nowych technologii w produkcji przyrządów niezbędnych dla sportowców (tyczki dla skoczka, narty dla narciarzy, rowerów dla kolarzy itd.), ich odzieży, nawierzchni stadionów oraz innych urządzeń okołosportowych.

Współczesny sport zawodowy charakteryzuje wysokoposunięta specjalizacja, która rozpoczyna się we wczesnych latach życia młodzieży czy nawet już dzieci. Dziś nie jest możliwe równoczesne zdobywanie rekordów w różnych dyscyplinach sportowych, co odnotowuje historia antycznego sportu olimpijskiego. Zbyt wczesna rekrutacja do określonego typu aktywności sportowej łatwo przemienia się w hodowlę championów, co utrudnia czy wręcz uniemożliwia ich ogólne wykształcenie humanistyczne. W naukach biologiczno-medycznych mówi się o tzw. inżynierii genetycznej. Projektuje się wykorzystanie jej w celu „wyprodukowania” sportowca dla konkretnej dyscypliny sportowej, np. poprzez nadproporcjonalne zwiększenie masy mięśniowej czy określonego organu. Takie próby są zresztą już podejmowane poprzez zastosowanie środków farmakologicznych. Współczesną kulturę fizyczną charakteryzuje także „rozejście się” sportu rekreacyjnego i młodzieżowego oraz sportu profesjonalno-zawodowego. Jest to zjawisko naturalne i nieuchronne, budzi natomiast zastrzeżenie częsty fakt preferowania finansowego sportu zawodowego na niekorzyść sportu młodzieżowego.

Społeczeństwo nowoczesne jest w decydującej mierze inspirowane przez myśl liberalno-kapitalistyczną. Jest ona zdominowana przez skrajny indywidualizm, który w człowieku dostrzega głównie jednostkę uprawnioną do ko-

6 S. Kowalczyk (2004): *Idee filozoficzne postmodernizmu*. Radom.

rzystania w sposób maksymalny z wolności. Ideologiczny liberalizm koliduje z personalistyczną antropologią, a humanizm ogranicza do swoiście interpretowanych praw człowieka. W takim klimacie filozoficzno-ideologicznym pojawił się korporeizm, eksponujący w człowieku głównie cielesność ze szkodą dla jego życia umysłowo-duchowego⁷ Personalnie rozumiana aktywność sportowa nie może jednak ograniczać się do kultywowania wartości witalnych, pomijając zaś wartości moralne oraz ideowe niezbędne dla kształcenia charakteru i poczucia odpowiedzialności. Sport nie może powodować dysfunkcyjności pomiędzy sferą somatyczno-biologiczną a sferą psychiczno-umysłową osoby ludzkiej.

Liberalny kapitalizm jest formą ekonomizmu, separując życie gospodarcze od moralności zawężając postulaty tej ostatniej do sfery indywidualno-prywatnej. Sport współczesny zbyt często staje się przede wszystkim czy nawet wyłącznie intratnym biznesem. Tego wynaturzenia nie uniknął współczesny neoolimpizm, czego przykładem był przewodniczący MKOl J. A. Samaranch, który igrzyska olimpijskie traktował jako okazję do zarobienia dużych pieniędzy. Merkantylizm jest skazą znacznej części współczesnego sportu. Th. Hobbes, jeden z inicjatorów myśli liberalnej, w naturze człowieka widział wyłącznie agresję. Idea rywalizacji jest trwale związana z ideą wolnego rynku. Sport jest bezsprzecznie rywalizacją dążącą do zwycięstwa, taka jest jego natura. Deformacja sportu pojawia się jednak wówczas, kiedy sportowa rywalizacja przekształca się w bijatykę a chęć zwycięstwa skłania do stosowania środków nieuczciwych, np. oszustw, dopingu itp. Podziwiamy nowe rekordy sportowców, ale budzi zastrzeżenia rekordomania narażająca zdrowie czy nawet życie człowieka. Liberalna idea nieograniczonej wolności również znajduje wielu zwolenników aktywności sportowej. Potwierdzeniem tego jest upowszechnianie się sportów ekstremalnych, które niejednokrotnie narażają ich uczestników na bezsensowne ryzyko zagrożenia życia.

Mówiąc o kondycji współczesnego sportu nie można pominąć jego wymiaru kulturowo-aksjologicznego, w zakresie którego pojawiło się wiele zagrożeń⁸. Pogoń za rekordami i zwycięstwem skłania wielu (większość) sportowców do korzystania z dopingu, który fałszuje wyniki zawodów a także niszczy ich zdrowie. Widowiskowość rozrywek sportowych w połączeniu z dążeniem do zwycięstwa oraz związanych z tym ekwiwalentów finansowych prowadzi do brutalizacji gry. Wśród fanów sportu preferowane są sporty siłowe, zwłaszcza boks i piłka nożna, w których agresja jest szczególnie częsta i duża.

Dotkliwą plagą współczesnego sportu jest szerząca się korupcja, gdy np. mecze piłki nożnej są sprzedawane z udziałem trenerów, zawodników i sędziów. Dzieje się to nie tylko w Polsce, lecz również w innych krajach. Taki

7 A. Pawłucki (1996): *Pedagogika wartości ciała*. Gdańsk.

8 S. Kowalczyk (2002): *Elementy filozofii i teologii sportu*, Lublin, s. 144-151.

proceder redukuje zawodników do statusu towaru pozbawiając ich podmiotowości, zwykle z ich świadomym udziałem. Innym zagrożeniem moralnym jest nadmierna eksploatacja w trakcie treningów i zawodów organizmów sportowców, co prowadzi nawet do trwałych deformacji somatyczno-psychicznych.

Aktywność fizyczna jest naturalną potrzebą człowieka, uprawianie sportu służy jego zdrowiu. Gra sportowa jest częścią ludzkiego życia, ale tylko częścią. Fascynacja sportem nie powinna jednak przekształcić w jego absolutyzację, mitologizację czy ideologizację. Niestety, dla wielu zawodników zwłaszcza fanów sportu stał się on głównym sensem życia, parareligią, zlaicyzowanym Ersatz sacrum. Takiej funkcji sportu nie może pełnić, chociaż jest ważnym komponentem w każdym etapie życia człowieka – zwłaszcza zaś dzieci i młodzieży.

Przedstawiona dotąd w wielkim skrócie kondycja sportu w nowoczesnym społeczeństwie potwierdza potrzebę jego rehumanizacji, zwłaszcza zaś niektórych obszarów sportu profesjonalno-wypoczynkowego. Proces repersonalizacji aktywności sportowej powinien uwzględniać trzy wymiary: filozoficzno-koncepcyjny, aksjologiczno-normatywny i pedagogiczno-pragmatyczno-organizacyjny.

Punktem wyjścia terapeutycznych działań we współczesnej kulturze sportowej powinna być refleksja antropologiczna koncentrująca się na człowieku jako osobie. *Homo ludens i homo sportivus* to nie biologiczna maszyna, o której wartości decyduje muskulatura (jej wielkość, siła, zwinność itp.), lecz rozumna i wolna osoba. Integralny humanizm oparty na personalistycznej koncepcji człowieka jest fundamentem oraz warunkiem moralnego odrodzenia i konsekwentnego usuwania różnorodnych deformacji zaistniałych w dzisiejszym sporcie. Profesjonalizm sportowców i stosowane przez nich zdobycze nowoczesnej techniki powinny być nadbudowane na ich dojrzałym i wewnętrznie bogatym człowieczeństwie. Sportowiec jest w pierwszym rzędzie człowiekiem – osobą, celem kultury fizycznej i sportu jest rozwój jego osobowości. Jeżeli więc kaleczą one czy niszczą w jakiś sposób jego człowieczeństwo i podmiotowość, to tracą swój naturalny sens. Francuski myśliciel Jacques Maritain (1882-1973) humanizmem integralnym nazwał taki humanizm, który „dąży ze swojej istoty do uczynienia człowieka bardziej ludzkim”, tj. korzystającym w pełni ze swojej rozumności i odpowiedzialnej wolności⁹. W aktywności sportowej bardziej eksponowane jest ciało człowieka, lecz ono jest uzewnętrznieniem jego duchowego wnętrza: myśli, rozumu, charakteru, siły woli, psychicznej odporności, wytrwałości itp. Integralny humanizm nie deprecjonuje ani nie marginalizuje roli ciała, wskazuje natomiast na wzajemną inspirację sfery somatycznej i sfery psychicznej w bytowej strukturze człowieka – osoby. Wartości witalne powiązane ze sportem odgrywają ważną rolę

⁹ J. Maritain (1960): *Humanizm integralny*. Londyn, s. 10.

w życiu ludzkim, nie mogą jednak być nabywane kosztem wyższych wartości (moralnych, ideowych), bez których nie jest możliwe autentyczne człowieczeństwo. To właśnie ono jest nieodzowną podstawą wszelkiej aktywności fizycznej służącej dobru osoby ludzkiej.

Antropologia humanistyczno-personalistyczna uzasadnia racjonalnie aksjologiczno-normatywny wymiar sportu. Sport rekreacyjny i młodzieżowy jest zabawą i grą, których reguły są ustalane na drodze konwencji. Sport profesjonalny dla wielu ludzi jest zawodem zapewniającym środki do egzystencji. Każdy zawód łączący się z określonymi obowiązkami, których realizacja jest powiązana z etycznymi normami. W obu typach sportu nieodzowna jest odpowiedzialna postawa etyczna, której zrębem jest aretologia¹⁰. Do najważniejszych sprawności moralnych w sporcie należą tzw. cnoty kardynalne: roztropność, sprawiedliwość, męstwo i umiarkowanie. Powiązane są z nimi inne moralne wartości, m. im.: wytrwałość, cierpliwość, prawdomówność, życzliwość, solidarność, zdolność do samoograniczeń, rezygnacja z używek, a zwłaszcza narkotyków. Sportowy etos wymaga respektowania zasad fair play¹¹. Wiele wypaczeń współczesnego sportu, zwłaszcza profesjonalno-zawodowego, wynika z zachowania równowagi między postawami „być i mieć” Pragnienie posiadania medali, prestiżu i wysokich ekwiwalentów finansowych prowadzi do ignorowania kryteriów etycznych i w konsekwencji do zagubienia wewnętrzno-moralnego „być”

Kolejnym elementem procesu humanizacji sportu współczesnego jest wymiar pedagogiczno-pragmatyczno-organizacyjny. Ekologia sportu to przede wszystkim troska o wychowanie człowieka, które inicjuje się w rodzinie a kontynuuje w szkole. Niezwykle szkodliwy jest pedagogiczny redukcjonizm, który w procesie edukacyjno-wychowawczym młodzieży minimalizuje wykształcenie humanistyczne¹². Wychowanie fizyczne nie może zastąpić znajomości języka ojczystego i języków obcych, historii własnego kraju i ogólnoludzkiej cywilizacji, wykształcenia artystycznego itd. Aktywność pedagogiczna w szkolnictwie jest bezpośrednio powiązana ze sportem młodzieżowym, ale pośrednio również ze sportem profesjonalnym, którego uczestnicy w przeszłości byli przecież uczniami. Organizatorzy sportu rekreacyjno-młodzieżowego powinni w możliwie najszerszym zakresie ułatwiać uprawianie sportów natury, które zapewniają dobroczynny dla organizmu człowieka kontakt z lasem, wodą, górami, parkiem, śniegiem itp. Pedagogika sportowa nie może ograniczać się do maksymalizacji osiągnięć w poszczególnych typach

10 A. Przyłuska-Fischer, B. Misiuna (1993): *Etyczne aspekty sportu*. Warszawa; Z. Dziubiński (red.) (2001): *Aksjologia sportu*. Warszawa.

11 Z. Żukowska, R. Żukowski (red.) (2001): *Zdrowie – Ruch – Fair play*, t. 2. Warszawa.

12 Program przygotowywany przez ministra Edukacji Narodowej przewiduje (podobno) 4 godziny wychowania fizycznego w szkole średniej, a tylko jedną godzinę historii. Projekt grozi utratą tożsamości etniczno-historycznej przez młodzież polską.

sportu, lecz jej celem powinno być ukazanie aktywności sportowej jako środka do samorealizacji i rozwoju człowieczeństwa¹³. W wychowaniu sportowym można wykorzystać różne modele pedagogiczne: neoolimpizm P. Coubertina wskazuje na antyczną ideę kalokagathia, sport anglosaski preferuje zasadę fair play, średniowieczne turnieje rycerskie akcentowały rolę honoru, harcerstwo podkreśla potrzebę służby i solidarności, chrześcijańska pedagogika św. Jana Bosko uznaje sport za ważny środek wychowawczy, sporty orientalne postulują honorowy kodeks sportowej walki.

Przezwycięzenie wypaczeń współczesnego sportu wymaga aktywnego współdziałania personelu okołosportowego – zwłaszcza trenerów, sędziów, działaczy, sponsorów, organizatorów krajowych i międzynarodowych imprez sportowych. Jeżeli będą oni respektować prymat „być” przed „mieć”, to można mieć nadzieję na rehumanizację wynaturzeń współczesnego sportu.

Kultura fizyczna jest częścią ogólnej kultury, sport jest jednym z sektorów życia społecznego. W ekonomii znane jest prawo, że podaż rządzi rynkiem. To prawo ma charakter uniwersalny. Sport jest i będzie taki, jakim chce go widzieć nowoczesne społeczeństwo. Humanistycznie praktykowany sport jest możliwy jedynie wówczas, gdy wartości personalno-humanistyczne znajdują uznanie u większości ludzi. Współczesny kryzys gospodarczy, który począwszy od USA stał się wyzwaniem dla większości krajów świata, przypomniał ludziom o potrzebie wartości transekonomicznych. Jest to optymistyczny sygnał również dla domeny sportu.

13 K. Zuchora (red.) (2000): *Myśli o wychowaniu fizycznym i sporcie*. Warszawa 2000; Z. Dziubiński (red.) (2004): *Edukacja poprzez sport*. Warszawa.